

Предраг Терзић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

СХВАТАЊЕ СПОЉНЕ СЛОБОДЕ У ДЕЛУ ВЛАДИМИРА ЈОВАНОВИЋА*

Сажетак

У раду анализирамо схватање спољне слободе у делу Владимира Јовановића. Јовановићево разумевање унутрашње слободе као права на економски, политички и друштвени развој, бива допуњено тежњом за потпуним ослобођењем српског, али и других словенских народа. Спољна слобода подразумева ширење простора слободе на још неослобођене територије сопственог етничког простора, али и ослобођење других народа. Патриотизам се овде јавља као додатак и допуна либерализму, односно као средство за распрострањавање либералних идеја. Јовановић се као патриота залагао за ослобођење српског народа од аустријске и турске власти, али је као либерал промовисао толеранцију и сарадњу између различитих етничких и верских група. Остварење слободе сопственог народа је само пут до опште слободе.

Кључне речи: слобода, спољна слобода, патриотизам, либерализам, патриотски либерализам, српски либерализам, Владимир Јовановић.

У свом претходном истраживању истакли смо либерална опредељења Владимира Јовановића, али и његово практично залагање за спровођење слободарских начела у свим областима човековог живота и свим људским приватним и јавним односима, од породице, општине, државе до међународних односа.¹⁾ Међутим, Јовановић у својим делима не само да истиче темељене принципе

* Аутор је као стипендиста Министарства просвете и науке Републике Србије распоређен на пројекту бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, у оквиру кога је и настао овај рад.

1) Видети: Предраг Р. Терзић, "Схватање унутрашње слободе у делу Владимира Јовановића", *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2012.

на основу којих треба заштити основна права и слободе појединаца у оквиру државног уређења, већ се залаже и за ширење простога слободе на оне народе који се налазе под туђинском влашћу.

Такво схватање је у складу са размишљањима бораца за ослобођење у другим европским државама тог доба, међу којима су предњачили Мацини, Гарибалди и др. Свима њима било је заједничко да су се залагали за слободу, али не треба скрајнути чињеницу да су у вишенационалним државама многи од њих желели да извојевају такву слободу која би се односила искључиво на њихов, а не и на друге народе у тим земљама. Слобода би тако остала народни покретач само у периоду борбе за настанак нове државе, а потом би уступила место истој оној неслободи претходника.

Владимиrowa предност у односу на друге наше либерале тог доба је не само у томе што је живео дуго (1833-1922), већ и што је током живота био сведок слободарских тежњи свог народа које су за последицу имале велико ширење територије српске државе, али, поред тога, и значајне промене њеног међународног статуса - од аутономне кнежевине, до независне државе, која потом мења државно уређење и постаје краљевина да би на крају ушла у састав новоформиране Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

ШТА ЈЕ СПОЉНА СЛОБОДА?

Владимир Јовановић није схватање слободе са којим се суочио током студирања и живота на Западу дословно пренео у своју теорију, нити ју је, на другој страни, сматрао нужним идеалом свог практичног пренућа. Заправо, он је такво либерално виђење слободе преиначио прилагодивши га условима у српском друштву и држави у другој половини XIX века. Циљ на Јовановићев начин схваћене слободе није био само економски, политички и културни преображај још увек само аутономне кнежевине Србије, већ и ширење такве унутрашње грађанске слободе на још неослобођене крајеве насељене српским, односно другим словенским становништвом.²⁾

2) Без обзира на идеолошка разилажења код свих странака које се у ондашњој Србији формирају јавља се осећај потребе за националним ослобођењем. Саша Јованчевић о томе пише: "Поред развоја класичног конзервативизма и либерализма, социјализма и народњачког радикализма, у Србији се упоредо са идејном диференцијацијом ових идеологија снажно, као саставни део сваке од ње, развија родољубиви национализам. Реч је о неподељеном јединству узрастајуће самосвести читавог српског народа о потреби националног ослобођења. У том смислу није било претераних разлика ма о којем од поменутих идеолошких праваца да се радило." Саша Јованчевић, "Модернизација српског

Одредити такво разумевање слободе искључиво као либерално значило би приказати само један део, један сегмент који тек укључивши у себе патриотску ноту добија целовит изглед. Потпуна спољна слобода је заснована на свим оним идејама које карактеришу схватање унутрашње слободе код Владимира Јовановића али је, поред тога, и проширена на нове географске просторе. У бити она потпуно одговара слободи унутар државних граница. Додавањем патриотског елемента Јовановић ни на један начин не престаје бити либерал, али нас термилошка прецизност принуђава да, користећи баш његово одређење сопственог учења, такав вид либерализма назовемо патриотским. Колико је сам Владимир себе одређивао као либералног патриоту можемо схватити читајући његове аутобиографске белешке, где он на малом простору израз либерални патриоти употребљава чак пет пута.³⁾

Владимир Јовановић се залаже за значајан степен економске, политичке и уопште друштвене слободе, а Јовановићево либерално опредељење, као и либерализам целе групе тзв. либерала од 1858. године (светоандрејски либерали), произишало је из патриотске ноте. “Либерална странка изникла је из романтичног националног врења педесетих година деветнаестог века и видела унутрашњи друштвени напредак у националном ослобођењу.”⁴⁾ Овај став Милана Ст. Протића дели и Слободан Јовановић истичући: “Либерали од 1858 били су исто толико националисти колико либерали; њихов либерализам управо проистиче из њиховог национализма.”⁵⁾

Патриотизам и либерализам у то време нису представљали два појма чији би спој у оквиру једне теоријске концепције или практичног подухвата представљао нелогичност или стварао појмовну напетост. Јовановићев либерализам је вапај за свеколиком слободом, а не некаква економска теорија која даје примат слободи појединца над једнакошћу. Зато се патриотизам овде не јавља као противтежа либерализму, већ као његова потпора и допуна, односно као инструментариј за распрострањавање либералних идеја. На том трагу је и Мирко Зуровац када каже: “Између ових речи не постоји исконска мржња и неслагање, већ дубока веза и узајамно

друштва у XIX веку”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 01/2010, стр. 431.

- 3) *Аутобиографске белешке Владимира Јовановића*, Штампарија Драг. Грегорића, Београд, 1936.
- 4) Милан Ст. Протић, *Радикали у Србији: идеје и покрет: 1881-1903*, АИЗ Досије, САНУ, Београд, 1990, стр. 85.
- 5) Слободан Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, друго допуњено издање, Издавачка књижарница Напредак, Београд, 1925, стр. 211.

допуњавање, јер обе почивају на истој претпоставци: та претпоставка је слобода.”⁶⁾

У околностима када је највећи део европских народа био под туђинском влашћу, национално ослобођење је, без сумње, представљало значајно политичко питање. Новонастајућој политичкој карти Европе, али и сваком од њених народа, били су потребни људи слободарског духа. Своје опредељење не само за слободу него за српску слободу Јовановић је приказао и променом назива свог листа који је издавао у Женеви из *Слободе у Српску слободу*. Међутим, српска слобода се не треба схватити искључиво као национални ексклузивитет Срба или било ког другог народа, а на рачун других, већ је то сусрет универзалистичке и националне компоненте који ствара нов, бољи квалитет односа. Штитећи национално, универзалистичко се ни на један начин не негира. Заправо, појединачно и посебно се, задржавајући неке своје особености, само уклапају у опште.

ПРОСТОР СПОЉНЕ СЛОБОДЕ

Три основне карактеристике сваке државе су: територија, становништво и власт. Да би се било која држава конституисала, неспорно је, мора да заузме одређену територију. Европске нације у настајању у другој половини XIX века тежиле су да створе националне државе на оној територији где живе припадници њеног народа. Јасно је да би идеална територија сваке од ових држава требало би одговара етничком простору који насељава доминантни народ у њој, али етнички хомогене државе је тешко формирати из више разлога. Прво, није лако повући тачну географску границу која јасно раздваја етнички простор једног народа од других. Друго, на неким просторима постоји велика измешаност различитих етничких, језичких и религијских група. Треће, многи појединци, а и читаве етничке групе у том периоду још увек нису формирали своју националну свест.⁷⁾

Кнежевина Србија у то време још увек није била међународно призната држава, а није територијално обухватала ни већински

6) Мирко Зуровац, “Либерализам и патриотизам (Патриотски либерализам Владимира Јовановића)”, у зборнику: *Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића: зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. године* (приредили: Михаило Марковић, Александар Костић), САНУ, Београд, 2011, стр. 60.

7) Такав је случај са Македонцима, који су били “нација без националне свести”, а на њихово национално опредељење утицале су српска, бугарска, грчка и румунска пропаганда, при чему су активну улогу играле цркве и школе. Видети: Божидар Језерник, *Дивља Европа: Балкан у очима путника са Запада*, Библиотека XX век, Београд, 2007, стр. 191-218.

део српског етничког простора. Потпуно у складу са тим Јовановић примећује: "На броју има више од 5.000.000 Срба, који живе у Црној Гори, у кнежевини Србији, у Славонији, у Угарској и Хрватској, у Далмацији, у Херцеговини, у Босни, у Албанији, Старој Србији и Македонији."⁸⁾ Иако је територијално, војно и политички Србија била инфериорна у односу на државе које су владале преосталим српским (или макар доминантно српским) етничким простором, дугорочни државни интерес кнежевине Србије поклапао се са националним интересом, а оба су тежила проширењу територије на земље насељене српским и другим јужнословенским становништвом.⁹⁾

Овде се опет треба вратити на разликовање универзалне жеље за слободом и парцијалне тежње ка остваривању слободе сопственог народа. Јовановић се, у духу патриотизма, залаже за ослобођење српског народа од аустријске и турске власти, међутим он тиме не негира потребу за ослобођењем других народа, међусобном толеранцијом и сарадњом. Слобода је код Владимира примарна вредност, а национална слобода је само део путање, односно фаза процеса који резултује остварењем свеопште слободе.

Доласком свеопште слободе, везе појединаца у оквиру неког народа губе на значају. "Снажна је крвна свеза која привлачи сродна племена у народ и сродне народе у расу; али је још јача свеза мисли и убеђења, ума и свести, узајамних потреба и инетреса - свеза што све људе зближује и уједињава као синове опште отаџбине - слободе: Швајцарска и савез слободних држава Америке пред очима су нам, да бисмо видели, како разлика народности и расе уступа пред једнакошћу слободе и права."¹⁰⁾ На овај начин Владимир себе још једном приказује као патриоту, човека слободарског духа, али поново доказује и да је слобода, а не искључиво национална слобода српског народа, његова звезда водиља.

МЕЂУНАРОДНИ КОНТЕКСТ

Остваривање слободарских тежњи било ког народа није само последица идеолошког и практичног пренућа његових припадника

8) Владимир Јовановић, "Српски народ и источно питање", у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 78.

9) За преглед првих нововековних концепата српске државе видети: Драган Симеуновић, *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2000, стр. 39-81.

10) Владимир Јовановић, Покушаји за слободу и народ, стр. 53. Нав. према: Владимир Јовановић, "Основи снаге и величине српске", у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 215.

ка стицању независне националне државе. Да би овакав подухват имао шансе за успешно остваривање неопходно је да се испуни још читав низ фактора. Тако Марија Тодорова истиче да су на стварање државних граница на Балкану пресудно утицали: отоманска административна традиција, аспирације националних покрета које су биле засноване на два (неретко неспојива) основа, историјским правима и праву на самоопредељење и стратешки интереси великих сила.¹¹⁾ Границе административних територија у отоманском царству добрим делом су пратиле границе балканских држава из периода пре отоманске најезде. Неке од тих разделина су дуго опстале и касније постале територијални оквир нових националних држава на Балкану, док је у случају Србије територија Београдског пашалука била само клица настанка нововековне српске државе.

Ипак, фактор који је пресудно утицао на стварање и територијалну распрострањеност новонастајућих балканских држава био је, нема двојбе, стратешки интерес великих сила. Свака велика сила је подржавалајући одређене балканске национализме, а увек на штету других, у тренуцима када им је њихово деловање одговарало, а одвраћајући их када са њима нису имали компатибилне циљеве, покушавала да оствари сопствене интересе. Међусобни сукоби народа на Балкану само су потпомогли тај процес. У том смислу, анализирајући политику Аустрије према балканским народима, Владимир Јовановић исправно закључује: “Да би створила расуло међу народима, који би могли једног дана сложити се, те саставити један велики, слободан и независан савез на Блиском истоку, Аустрија не престаје сејати семе неслоге и непријатељства међу тим народима, потпирујући систематски религиозна, територијална, и друга питања, која их неизбежно деле.”¹²⁾ Супростављајући се спољној политици Аустрије, Јовановић, али и други ондашњи српски либерали, били су у спољној политици наклонени царској Русији, а подршку за своје идеје добијали су и од вишег православног свештенства.

У неподударности времена настанка националних покрета за ослобођење појединачних балканских народа и непостојању заједничког деловања усмереног ка њиховом ослобађању Владимир Јовановић је видео главну кочницу коначног слома турске царевине. Владимирив оптимизам, али и либерализам (Апел великим

11) Марија Тодорова, *Имагинарни Балкан*, Библиотека XX век, Књижара Круг, Београд, 2006, стр. 322.

12) Владимир Јовановић, “Проблеми Блиског истока и пангерманска опасност”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 487-8.

силама: Не спречавајте нас да се боримо за слободу и ми ћемо се сами изборити за њу!) показују се кроз његово уверење “да би ‘источни хришћани’ били у стању сами својом снагом извојевати своје народно ослобођење и уједињење, ако би се ‘гарантне силе’ сагласиле на *неинтервенцију*.”¹³⁾

Јовановић не само да сматра да је међусобна сарадња балканских народа пожељна, већ истиче да је она и реална ако би ове државе међусобно ускладиле своје интересе, па и уступањем другима територија на које претендују (нпр. излаз Црне Горе на море био би обезбеђен уступањем Спича у Далмацији, а Србији преко неког малог пристаништа на Јадранском мору). “Балкански савез, у коме би свака држава очувала своју индивидуалност и сувереност, а све државе би ујединиле своје снаге, ради одбране оштих интереса, не само да би појачао балканске државе против спољашњих напада, него, што је још много важније, он би смањио опасност економског супарништва и политичке суревњивости, којима је понекад отежавано и спречавано напредовање тих држава.”¹⁴⁾

Овако схваћен Савез балканских држава требало би да по ослобођењу Балкана од турске власти постане неутрализована територија, по угледу на Швајцарску и Белгију, а интерес велих сила да гарантују неутралност балканским државама био би да помогавши стварање овог савеза обезбеде слободан и сигуран саобраћај Дунавском долином и Црним, Егејским, Јадранским и Средоземним морем. Ради се, дакле, о таквом савезу држава који би допринео побољшању економских, културних и политичких веза балканских народа, али би и обезбедио економске и политичке интересе великих сила. Односи између народа који сачињавају савез треба да буду блиски. “Разлике вере и расе, и територијалне границе не смеју сметати збраћењу народа, који само у трајном и сталном савезу и непрекидној слози могу обезбедити себи безбрижну и сјајну будућност.

Никакви облик супрематије једне расе над другом не сме допустити ни трпити супрот начела равноправности, без које не може бити поуздане основе за трајан и сталан савез.”¹⁵⁾

13) Владимир Јовановић, “Балкански савез”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 510.

14) Владимир Јовановић, “Проблеми Блиског истока и пангерманска опасност”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 506.

15) Владимир Јовановић, “Балкански савез”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 518.

Упоредимо ли Владимирова оптимистична предвиђања о Балканском савезу са историјом међусобних односа балканских народа у XIX веку схватићемо да је она у једном периоду била успешна, али да су периоде добрих међунационалних и међудржавних односа, па и заједничког подухвата ослобођења Балкана од турске власти у Првом балканском рату, пратила велика разочарања кроз снажне епизоде етнички мотивисаног насиља у оба светска и, коначно, у ратовима који су се деведесетих година XX века одиграли на простору бивше Југославије.

ИСТОЧНО ПИТАЊЕ

Јовановић се залагао и за сарадњу са другим либералима и покретима који су тежили уједињењу својих народа. У том смислу треба поменути Мацинија и Кошута, вође ослободилачких покрета у Италији и Мађарској.

Сарадња са Мацинијем нарочито је интезивирана за време српско-турског сукоба и бомбардовања Београда 1862. године. Мацини и Владимир су сматрали да је неопходно да Италија и Србија започну сарадњу на ослобођењу својих сународника истовремено, јер би током сукоба Срба са Турском Аустрија морала да појача бројност својих оружаних снага на граници са Србијом, а тако смањена борбена моћ Аустрије ишла би у прилог Италијанима. Са друге стране, ангажовањем у војном сукобу против Италије Аустрија не би имала довољно војних капацитета да помогне Турској у њеном сукобу са Србијом. Коначни пораз и распад аустријског и турског царства допринео би стварању немачке и италијанске државе на свом целокупном етничком простору, а отворила би се и могућност формирања националних држава балканских народа.

Владимир Јовановић је у Лондону током 1862/3. године водио разговоре и са руским емигрантима Бакуњиним, Агаревим и Херценом, али и мађарским револуционаром Кошутом, генералом Тиром и Ференцом Деаком о формирању “Дунавске конфедерације”. Покушавајући да одреди могућности сарадње српских и мађарских патриота, али и будућност српско-мађарских односа Јовановић примећује да “Кошут признаје само грађанску равноправност са Мађарима, а хтео би да Мађари имају националну супрематију над осталим угарским народима, те да им могу своју вољу наметати...”. Овакав став он даље проширује наглашавајући “да од мађарских државника, били они “Кошутовци”, или револуционари, били “Деаковци” или еволуционисти, Словени у Угарској

уопште, а Срби посебце, не могу очекивати признање и поштовање оних права, која су им привилегијама ујемчена.”¹⁶⁾

Суочен са таквом могућношћу Владимир Јовановић се јасно опредељује за остваривање начела равноправности народа, а на основама швајцарског модела. Сваки народ, ма колико малобројан на некој територији био, има право на остварење сопствене слободе, не угрожавајући притом слободу других народа. Тиме се Владимир још једном показује као борац за слободу свих народа.

У Лондону 1862/3. Владимир Јовановић је водио разговоре и са представницима енглеске државе и цркве. У процесу придобијања подршке енглеског јавног мњења за “српску ствар” помогао му је протестантски пастор Вилијам Дентон који је написао просрпски оријентисану књигу “*Servia and the Servians*”. У енглеској прстоници Владимир се срео се и са високом достојницама Англиканске цркве и Виљемом Гледстоном.

Током свог боравка у Лондону Јовановић 1863. године пише “Српски народ и источно питање”. У овом спису он читаоцима нуди кратку историјско-политичку студију српске државе од средњег века, преко доба под турском влашћу до периода стицања аутономије, али и политичко-антрополошку слику српског народа. Он наглашава “политичку зрелост” Срба за демократију и на тај начин још једном потврђује тежњу српског народа за слободом, али тиме негира и његову потребу за туторством великих сила. Стварању демократског поретка у Србији, верује Владимир, могу допринети класичне српске установе и народни обичаји (побратимство, слава, сабори и др.).¹⁷⁾

У доба стварања негативне перцепције људи на Западу према Турцима¹⁸⁾ и њеног одржавања и јачања, симпатије западноевропског јавног мњења према хришћанима који су живели под отоманском влашћу су се могле остварити, али то није значило и да ће

16) Владимир Стојанчевић, “Владимир Јовановић: Европа и источно питање средином XIX века”, у зборнику: *Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића: зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. године* (приредили: Михаило Марковић, Александар Костић), САНУ, Београд, 2011, стр. 22-3.

17) Исто, стр. 83-4. О политичкој традицији и другим изворима српског политичког преображаја у 19. веку пише и Живојин Ђурић (Видети: Живојин Ђурић, *Народна сувереност и демократски преображај Србије у 19. веку: политичкоисторијска студија*, Институт за политичке студије, Београд, 1999, стр. 31-45), а однос Срба према демократији изучавао је и Милан Матић (Милан Матић, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ, Институт за политичке студије, Београд, 2000.)

18) Због пораза османлијске војске 1683. године почетком наредног века углед турског царства и његове цивилизације почиње да опада. Мења се и слика о муслиманима на Западу. Ислам почев од тада означава кочницу прогреса. Божидар Језерник, *Дивља Европа: Балкан у очима путника са Запада*, Библиотека XX век, Београд, 2007, стр. 42-3.

се њихове владе заложити за остварење независности балканских држава. За такав подухват неопходно је било убедити их у постојање њиховог државног и националног интереса.

Схватајући основне принципе реал-политике Владимир Јовановић у настојању стварања нових држава "источних хришћана" налази и енеглески интерес по коме "би се преображајем `простране Турске царевине, која пресеца линију инглеске свезе (комуникације) са Индијом` у снажне, независне и слободне хришћанске државе, са богатим изворима земљског производства и свеколиким географским користима, како би се тим преображајем не само постигао поузданији темељ за англиску свезу (комуникацију) са Истоком, већ би се њиме отворило и шире поље за употребе инглеских капитала и за развитак трговине много корисније, него што се може очекивати од такве земље, која се опустошава ћуди турских господара."¹⁹⁾ Тако Јовановићев апел за решавањем Источног питања поред моралне добија и нову, реал-политичку, међународну и геостратешку компоненту.

Ако на самом крају рада покушамо да у најкраћем резимирамо допринос Владимира Јовановића, али и целокупне средње генерације српских либерала, питањима унутрашње и спољне слободе могли бисмо се сложити са следећим редовима: "У политичком животу Србије либерали из 1858. године остварили су неколико врло значајних дела, као што су: успостављање династије Обреновића, борба за либералне и демократске установе Србије, а нарочито у сарадњи са млађим, умереним, либералима ратови са Турском из којих је Србија изашла са значајним територијалним проширењем и оствареном независношћу."²⁰⁾

ЛИТЕРАТУРА

Аутобиографске белешке Владимира Јовановића, Штампарија Драг. Грегорића, Београд, 1936.

Базић, Јован, "Решавање српског националног питања у време либерала на власти у Србији 1868-1893", *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-4/2000-2002.

Ђурић, Живојин: *Народна сувереност и демократски преображај Србије у 19. веку: политичкоисторијска студија*, Институт за политичке студије, Београд, 1999.

19) Владимир Јовановић, "Српски народ и источно питање", у: Владимир Јовановић, *Избрани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011, стр. 85.

20) Јован Базић, "Решавање српског националног питања у време либерала на власти у Србији 1868-1893", *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-4/2000-2002, стр. 206.

- Зуровац, Мирко, “Либерализам и патриотизам (Патриотски либерализам Владимира Јовановића)”, у зборнику: *Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића: зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. године* (приредили: Михаило Марковић, Александар Костић), САНУ, Београд, 2011.
- Језерник, Божидар: *Дивља Европа: Балкан у очима путника са Запада*, Библиотека XX век, Београд, 2007.
- Јовановић, Владимир, “Балкански савез”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић, Владимир, “Основи снаге и величине српске”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић, Владимир, Покушаји за слободу и народ.
- Јовановић, Владимир, “Проблеми Блиског истока и пангерманска опасност”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић, Владимир, “Српски народ и источно питање”, у: Владимир Јовановић, *Изабарани списи* (приредио Бошко Мијатовић), Службени гласник, Београд, 2011.
- Јовановић, Слободан: *Уставобранитељи и њихова влада*, друго допуњено издање, Издавачка књижарница Напредак, Београд, 1925.
- Јованчевић, Саша, “Модернизација српског друштва у XIX веку”, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 01/2010.
- Матић, Милан: *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ, Институт за политичке студије, Београд, 2000.
- Протић, Милан Ст.: *Радикали у Србији: идеје и покрет: 1881-1903*, АИЗ Доције, САНУ, Београд, 1990.
- Симеуновић, Драган: *Нововековне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2000.
- Стојанчевић, Владимир, “Владимир Јовановић: Европа и источно питање средином XIX века”, у зборнику: *Друштвена и политичка мисао и делатност Владимира Јовановића: зборник радова са научног скупа одржаног 22. и 23. маја 2008. године* (приредили: Михаило Марковић, Александар Костић), САНУ, Београд, 2011.
- Терзић, Предраг Р., “Схватање унутрашње слободе у делу Владимира Јовановића”, *Српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2012.
- Тодорова, Марија: *Имагинарни Балкан*, Библиотека XX век, Књижара Круг, Београд, 2006.

Predrag Terzic

THE UNDERSTANDING OF EXTERNAL FREEDOM IN THE WORK OF VLADIMIR JOVANOVIC

Resume

In his works, Jovanovic highlights the principles on which the fundamental rights should be protected and the freedom of individuals within the state which guarantees it to them. He also advocates for the expansion of the freedom space to those nations that are under the foreign regimes. Freedom for Vladimir is not only the right to unconstrained economic, political and social development, it is an effort to complete the liberation of the Serbs, and other Slavic people. Therefore, patriotism does not appear here as a counterweight to liberalism, but as its supplement or a complement, or as an instrument for spreading liberal ideas.

On the other hand, the Serbian freedom can not be understood solely as a national exclusivity of Serbs at the expense of other nations. Jovanovic, completely in the spirit of patriotism, stands for the liberation of the Serbian people from the Austrian and Turkish authorities, however, he does not thereby negate the need for tolerance and cooperation. For Vladimir, freedom is a primary value, and the national freedom is only a part of the path, the phase of the process that results in the realization of the universal freedom.

Exactly in the discrepancy of the time when the national liberation movement of the individual Balkan nations was founded, and in the lack of the collective action directed towards their liberation, Vladimir Jovanovic saw the main obstacle for the final collapse of the Turkish Empire. Jovanovic considers the mutual cooperation of the Balkan nations desirable and possible, only if these states harmonize their mutual interests. Thus understood Federation of Balkan states should after the liberation of the Balkans from the Turkish government become a neutralized territory, following the example of Switzerland and Belgium, and it would be in the interests of great forces to guarantee the neutrality of the Balkan states.

Jovanovic met with Garibaldi, and in London he talked to Gladstone, Russian emigrants Bakunin, Agarev and Hercen, and Hungarian revolutionary Kossuth, general Tir and Ferenc Deak. By defining a principle of national liberty as the supreme value, Vladimir understands the danger that when it comes to the areas with mixed nationalities, the dominant people achieves a new kind of supremacy over minorities.

Faced with this possibility, he opts for the realization of the principle of equality of nations, based on the Swiss model.

Vladimir Jovanovic emphasizes the “political maturity” of the Serbs when it comes to Democracy and thus reaffirms their desire for freedom, but thus, on the other hand, denies its need for the superpowers’s tutorship. Vladimir believes, traditional Serbian establishments and traditional customs (fraternity, *slava*, councils, etc..) may contribute to the creation of a democratic system in Serbia.

Key words: freedom, external freedom, patriotism, liberalism, patriotic liberalism, Serbian liberalism, Vladimir Jovanovic.

* Овај рад је примљен 21. априла 2013. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 10. јуна 2013. године.